

פיארנטי האיש והמערה

בשנת 1859 ביום חורפי וסגרירי שוטט בהר ציון ארמטה פיארנטי, מתמטיקאי, אריסטוקרט-מהנדס, טופוגרף וארכיאולוג לעת מצוא. הוא הגיע להר בעקבות עדות היסטורית מן המאה ה-14 המציינת כי גבירה בשם סופיה דלי ארכנג'לי ביקשה להקים סמוך לחדר הסעודה האחרונה אכסניה ובית קברות לצליינים. כאשר החלו להיחפר היסודות נפערה הקרקע ונתגלתה מערה ענקית. פיארנטי הגיע לבית הקברות היווני אורתודוכסי או לבית הקברות האמריקאי, ממערב לקבר דוד (בחלקו של שטח זה תקום בתחילת המאה ה-20 כנסיית הדורמיציון). לפתע הוא הבחין בפתח שממנו יורדות למעבה האדמה מדרגות חצובות המכוסות בשפכים. פיארנטי ירד בהן ומצא את עצמו במערה רחבת ממדים (על פי שרטוטו הסכמטי מידותיה בקירוב הן: אורך 65 מ', רוחב 15 מ', גובה 4 מ'). לטענתו המערה משתרעת מתחת למרבית שטחו של בית הקברות היווני. המערה היתה מלאה בעצמות אדם שמקורן מהתמוטטות בית הקברות לתוך חלל המערה, פיארנטי עשה את דרכו בקושי רב, מבוסס בבזך, אפר ומים והצליח להיחלץ ממנה בעור שיניו שכן דאג מבעוד מועד לקשור את עצמו בחבל אבטחה. פיארנטי ניצל את ההזדמנות כדי לבחון את הפתח שדרכו נכנס למערה. לדבריו, הפתח החצוב הוצר בעזרת בניית גזית ונסגר באבן גולל. פיארנטי הבחין בחורים מפולשים בסלע ובאבני הגזית שמטרתם לחבר בין אבני הבנייה בעזרת חבקי ברזל. חלק מן החורים נועד לקלוט סורגים. מסקנתו היתה כי הפתח נבנה על ידי הורדוס. מטרתו של המלך הייתה לשמור ולהנציח את המקום על ידי בניית מונומנט מרהיב עליו, לאחר שעבר במקום חוויה מסעירה (וראו קדמוניות היהודים טז ז, א). פיארנטי ניסה לנצל את קשריו עם עם המושל העות'מאני סוריה פשה, על מנת לשכנעו לפנות את בית הקברות המודרני כדי למנוע התמוטטות נוספת לתוך המערה ובמגמה נסתרת לחפרה ולחוקרה בעתיד-אך צעד זה לא צלח.

סקרנותו לא ידעה שובע בחודש מאי של אותה שנה חזר פיארנטי למערה בחברת משרת אירופאי. הפעם הוא התקין תכנית וחתך סכמטיים פרטניים של המערה (איור 2). בצדה המזרחי של המערה הוא הגיע למסדרון מלא שפכים וממנו מדרגות המטפסות ישירות אל מתחת לסרקופג המיוחס לדוד המלך (הנמצא בקבר דוד בהר ציון). פיארנטי מציין כי בדפנות המערה ככל הנראה פתחים לחדרים נוספים ואולי אומנות חצובות המחזיקות את תקרת המערה. המערה מלאה בשפכים והעבודה בה קשה ומלאכת התיעוד כמעט בלתי אפשרית, בשלב זה פיארנטי יצא מן המערה. מנח המערה ומיקומה ביחס לקבר דוד בהר ציון מופיע, בנוסף לפרק בספרו "ירושלים נחקרת" (*Jerusalem Explored*), בשתי מפות כלליות של ירושלים, האחת בפתיח לספרו "ירושלים נחקרת" (איור 3) והשנייה ב"אטלס פלשתינה" שפורסם ב-1888 פרי ידיו (איור 4). במפות הוא מכנה את המערה-"המערה של ציון". ישנם הבדלי גרסאות בין המפות והתרשימים ומהם ניתן להסיק על שתי אופציות למנח המערה, אפשרות

המקרא מציין כי מלכי בית דוד נקברו במאוזולאום המלכותי בעיר דוד (מלכים א, ב; דברי הימים ב). כיום הדעה הרווחת היא כי עיר דוד המקראית נמצאת בשלוחה הדרום-מזרחית, תפיסה זו באה בעקבות מאה וחמישים שנות מחקר וחפירות בשלוחה זו אשר הוכיחו כי גרעינה הקדום של ירושלים הוא בשטח זה (ראו סיכום הדברים: רייך 2000: 96-108; רייך 2011), אף על פי שניטש ויכוח לגבי עוצמת השרידים ומהותם מתקופת הממלכה המאוחדת. על כן יש לחפש את הקברים המלכותיים בשטח השלוחה הדרום-מזרחית. נעשו מיני ניסיונות לזהותם אך עד כה ללא הצלחה (ברקאי 2000: 234-239).

מסורת קבורת דוד ושושלתו בהר ציון היא בת כאלף שנה (הירשברג 1954: 213-220) וייתכן אף קדומה לכך (לימור 2005: 256-267). המסורת היא דינאמית וגמישה בהתאם לנסיבות ההיסטוריות (ריינר 2009: 49-56). כיום מרבית החוקרים סבורים כי אין ביסוס למסורת זו בייחוד לאור הנאמר מעלה. לזאת יש להוסיף את העובדה כי מבנה הקבר בהר ציון משולל כל מאפיין קבורה ואדריכלות קברים מימי הבית הראשון. הסרקופג המיוחס לדוד, הנמצא במוקד המבנה הוא מימי הביניים והשרידים הקדומים במבנה מיוחסים לתקופה הרומית המאוחרת או ראשית התקופה הביזנטית.

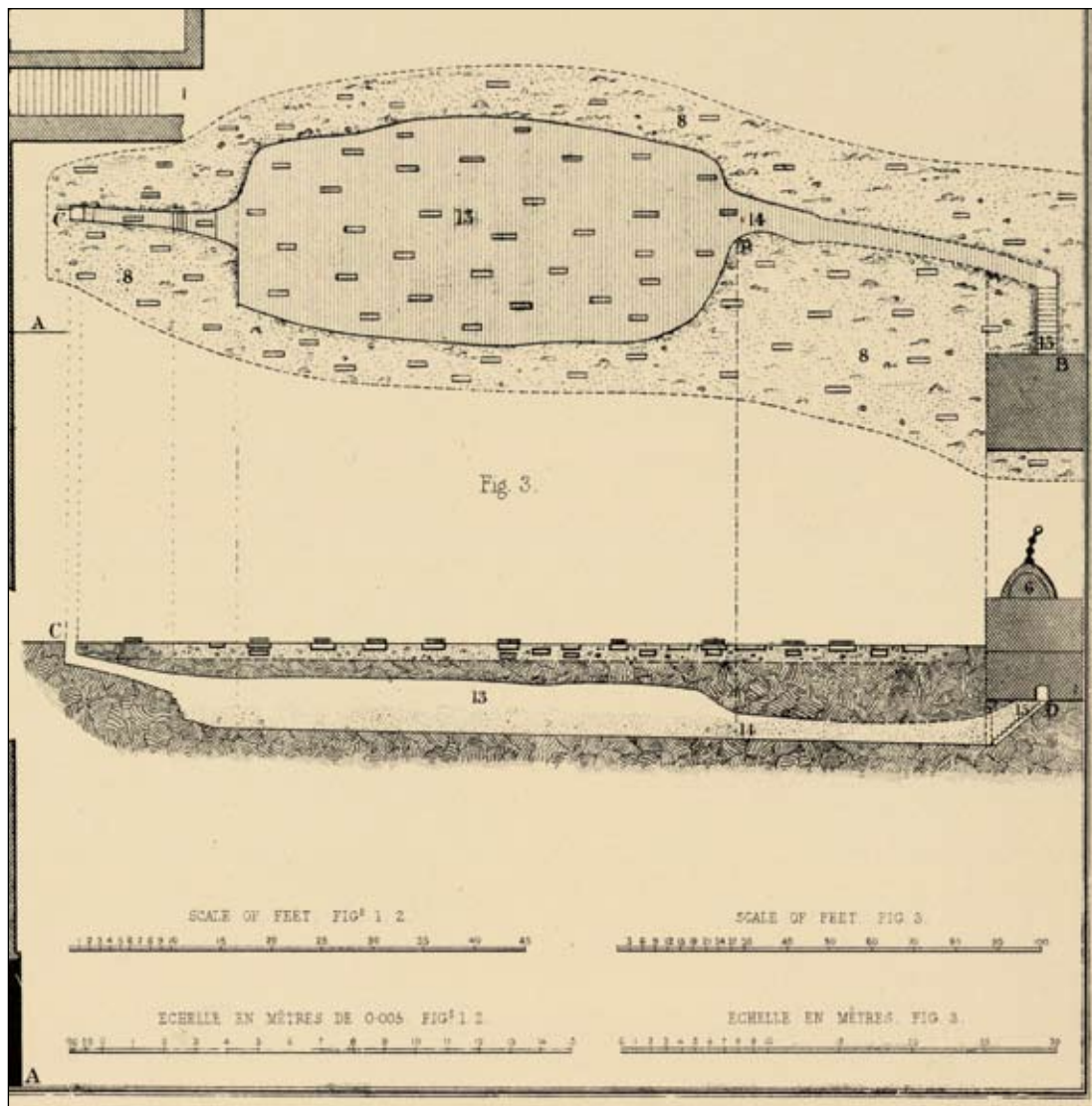
הזכרת המסורת בדבר קבורת דוד והמלכים האחרים בהר ציון (המרוחק כ-250 מ' בקו אווירי מן השלוחה הדרום-מזרחית) מעוררת בקרב החוקרים המודרניים גיחוך קל והרמת גבה. מלבד ההתנגשות בין המסורת למציאות הארכיאולוגית מתחם קבר דוד טומן בחובו סוגיות מחקריות חשובות שטרם באו על פתרונן כגון זמן הקמתו של המבנה, תולדותיו וייעודו הראשוני. זאת לצד סודות, סיפורים ותעלומות נוספים הקשורים בו. אחת התעלומות, בה אדון, קשורה למערה מסתורית מתחת למבנה הקבר (פיארוטי 1864: 210-216), עליה דיווח ארמטה פיארוטי (1820- נפטר בשנות השמונים של המאה התשע עשרה) חוקר איטלקי, אדם רב מעללים, מוכשר, כריזמטי ושנוי במחלוקת (איור 1). המערה מסעירה את דמיונם של המאמינים הרואים בה את הקבר האמיתי

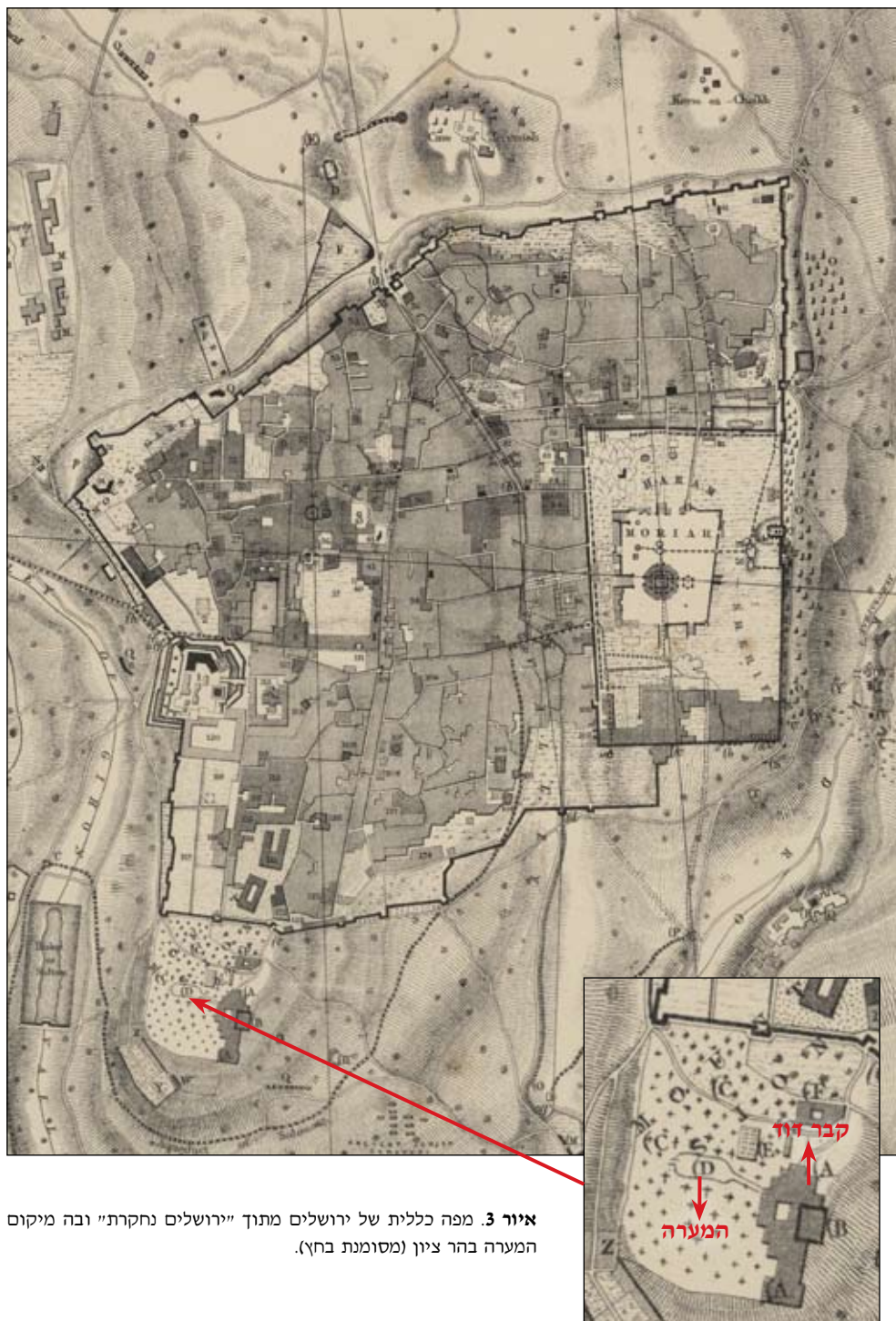
איור 1. ארמטה פיארוטי.

ואף חוקרים מציינים אותה לעיתים בפרסומים הדנים במתחם קבר דוד בהר ציון. אך האם המערה אכן קיימת? מלבד פיארוטי איש לא ראה אותה או דיווח עליה. האם דיווחיו של פיארוטי מהימנים או שמא דבר קיומה של המערה הינו בדיה?¹

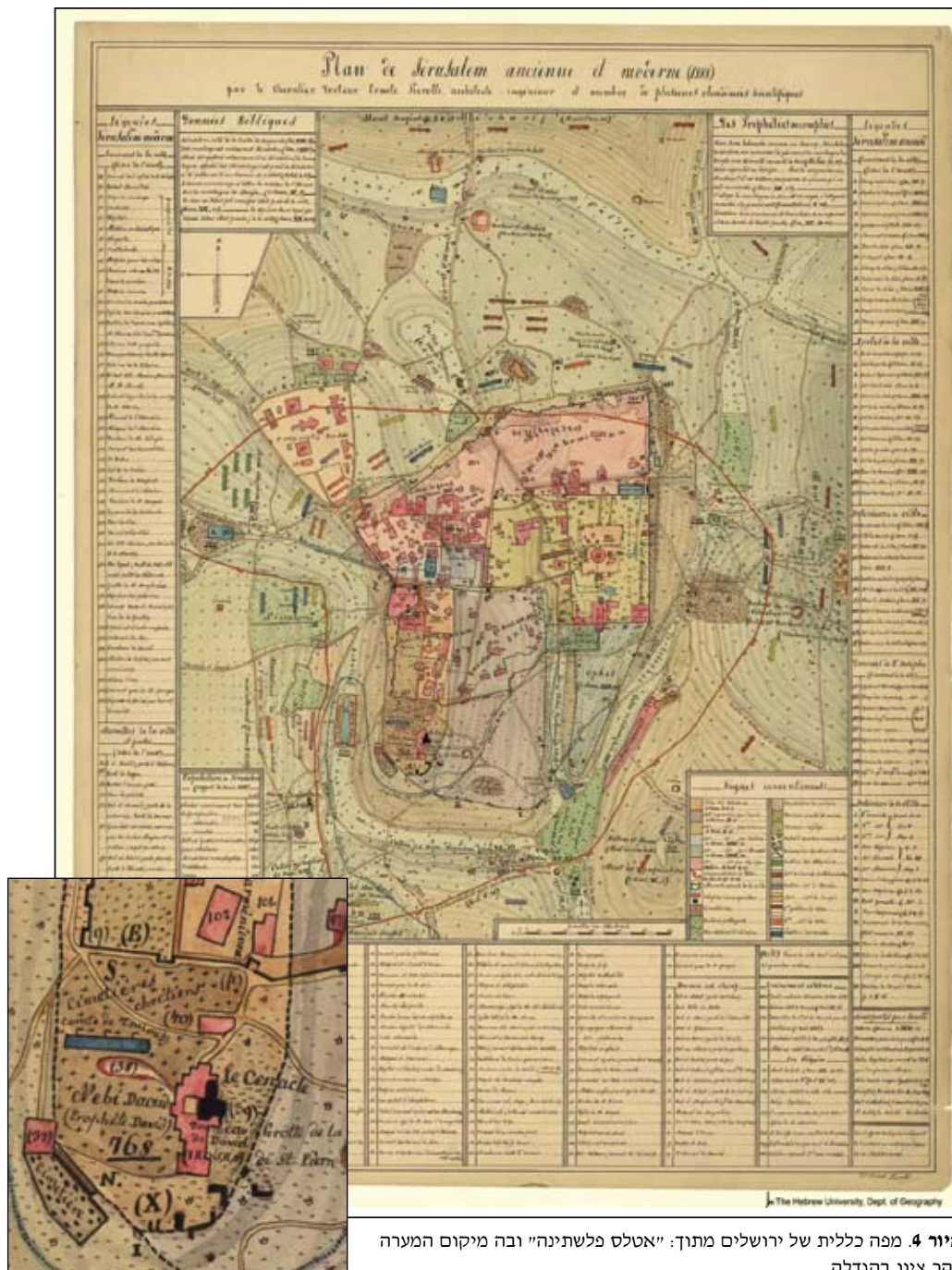
1 תודתי נתונה לגברת אלה נגורסקי שהביאה לידיעתי מסמכים שנמצאו בארכיונים במוסקבה ואשר דנים בפרשת פיארוטי אל מול הרוסים וממצאי תחקירים. כמו כן תודות למר אבנר אקר על הערותיו לטרגום יוסף בן מתתיהו מיוונית. תודה מיוחדת לחברת גיאוטק בראשותו של עמית רונן על העזרה והמקצועיות.

איור 2. תכנית וחתך סכמטיים מעשה ידיו של פיארנטי מתוך "ירושלים נחקרת".

איור 3. מפה כללית של ירושלים מתוך "ירושלים נחקרת" ובה מיקום המערה בהר ציון (מסומנת בחץ).

איור 4. מפה כללית של ירושלים מתוך: "אטלס פלשתינה" ובה מיקום המערה בהר ציון בהגדלה.

א' המבוססת על הסקיצה הפרטנית ו-ב' המבוססת על המפות הכלליות. באיור 5 נעשה ניסיון לבצע סופרפוזיציה של מיקום המערה לפי האופציות השונות על גבי תצלום אוויר מודרני של מתחם קבר דוד. בשל המלל הכביכול מדויק המלווה את דיווחו של פיארנטי והמתאר את המערה ולאור הסכמה הפרטנית המשרטטת את המערה, נראה שיש לקבל את אופציה א'.

איור 5. סופרפוזיציה של המערה על תצלום אוויר מודרני על פי הסכמה הפרטנית והמפות הכלליות של פיארנטי.

להבנתו של פיארנטי ולהבנת חוקרי אותה עת, עיר דוד המקראית היא הר ציון של היום ושם יש לחפש את קברי בית דוד. הבנה זו הובילה אותנו לחתום את דיווחו לגבי המערה במילים הבאות: "לא האמנתי שביקרתי בקברו של דוד (קבר דוד המסורתי בהר ציון), אני משוכנע שמתחת לסרקופג (בקבר דוד) יש קשר עם הקבר האמיתי שחצוב בסלע... מכאן שהסרקופג המזוהה עם דוד הוא רק ייצוג (דמי) כמנהג המוסלמים...". עוד הוא מוסיף קריאה נרגשת לחוקרי העתיד: "אני ממליץ לארכיאולוגים, שיבואו אחרי, להקדיש את עצמם לחקר המערה. אני משוכנע שבמקרה זה הם יגלו שהובלתי אותם לקבר האמיתי של מלכי דוד על הר ציון."

לימים הציע גבריאל ברקאי לזהות את המערה ואת "קבר דוד" בהר ציון עם גן עזא היא אחוזת הקבר השנייה של מלכי יהודה האחרונים (מאות 6-7 לפסה"נ). אחוזה זו הוקמה לטענת ברקאי לאור התפשטותה של ירושלים מערבה כלפי הגבעה הדרום מערבית במאות 7-8 לפסה"נ ועובדת היותו של ההיפוגאון (מתחם הקבורה התת קרקעי) המלכותי מלא ללא אפשרות לקבורת מלכים נוספת (ברקאי 1977: 75-92).

החלטנו להיענות לקריאתו של פיארנטי ולברר אם אכן המערה קיימת אך ראשית היה עלינו לפתור סוגיה הקשורה בדמותו ואישיותו של פיארנטי.

פיארנטי, אחת הדמויות המרתקות והחידתיות בירושלים בשנים 1854-1861, הופיע יש מאין (על פיארנטי האיש ראו: שילר 2013). האיש, בן 35 בלבד, מהנדס צבאי בדימוס ומפקד

בצבא סרדיניה תחת פיקודו של הדוכס ממודנה התחבב וניקשר לשליט העות'מאני סורייה פחה (1857-1863). במהרה הוא צבר זכויות רבות בעיר ובארץ הקודש ובין מפעליו יש למנות את מיפוי ירושלים, שיפוץ והשמשות אמת המים מבריכות שלמה לירושלים, סיוע בהקמת ההוספיס האוסטרי, תכנון בית החולים רוטשילד, התקנת תכנית של כנסיית הקבר וסביבתה, שיפוץ כנסיית סנטה אנה, שיפור מערך הדרכים לירושלים, ביצוע סקרי דמוגרפיה, סקרי נושא הדנים במרכיביה האתניים והדתיים של ירושלים לרבות פילוח הצליינות שהגיע לירושלים באותה עת, מיפוי חללים תת קרקעיים בהר הבית והתקנת מערכת ביוב מודרנית בהר. הוא היה ארכיטקט מנזר האחיות ציון, ליווה והדריך קונסולים וקצינים בכירים אירופאים ופרסים כעשרים ספרים בנושא ירושלים וארץ ישראל. הפחה סורייה מינה אותו בצעד חסר תקדים (שכן היה זר, אירופאי ונוצרי) לאדריכל-מהנדס ראשי של הממשל. בתוקף תפקידו ניתנה לפיארואטי יד חופשית לבצע את עבודתו לרבות גישה למקומות הקדושים ולמוקדים הרגישים ביותר בירושלים. פיארואטי היה הראשון למפות ולדווח על החללים התת קרקעיים מתחת להר הבית.

את מסקנותיו ומחקריו החלוציים הוא פירסם בספר מרהיב עין שיצא לאור בשנת 1864 תחת הכותרת "ירושלים נחקרת". הספר מלווה בתחריטים, מפות וצילומים מאירי עיניים. לספר זה, שהוא אחד מהראשונים מסוגו, מקום של כבוד בספרות המחקרית של ירושלים והוא ללא ספק אחת מהפנינים שבה. לקביעה זו לא היו שותפים מספר חוקרים אנגלים מכובדים אשר פרסומו של הספר עורר בקרבם זעם רב. בראשם היו גיימס פרגוסון אדריכל מומחה להודו ובעל אות האקדמיה המלכותית לארכיטקטורה וג'ורג' גרוב מהנדס בהשכלתו ומומחה לטופונומיה (חקר שמות גיאוגרפיים). לטענתם פיארואטי הפר זכויות יוצרים, העתיק מפות ואיורים ודיווחיו שקריים (על טענות האנגלים וטענות הנגד ראו: ויליאמס 1864). נראה שטענה זו הינה השיא בהתנהלות בין פיארואטי לאדונים האנגלים ובבסיסה, מאחורי הקלעים, המחלוקת על זיהויה של כיפת הסלע. בעוד שהחוקרים האנגלים טענו שכיפת הסלע היא כנסיית הקבר הקונסטנטינית המקורית פסל זאת פיארואטי והצביע על כנסיית הקבר המסורתית ברובע הנוצרי כמקום המקורי. בשל קירבתו של פיארואטי לצרפתים ותמיכתם בעבודתו בירושלים, אפשר שהרקע לסכסוך היה המאבק בין המעצמות אנגליה וצרפת על זכות ראשונים בירושלים.

צ'ארלס וורן וצ'ארלס ווילסון חוקרי הקרן הבריטית לחקר ארץ ישראל, לא חוסכים מילים ומציגים את עבודתו של פיארואטי בבורות הר הבית כגוזמה (ווילסון וורן 1871: 204-207). הכומר הבריטי קינג, אף הוא אנגלי, מרצה בכיר לענייני ארץ הקודש הסביר כי עבודתו של פיארואטי בהר הבית הוכחה כלא נכונה ולממצאיו אין שום ביסוס במציאות (קינג 1891: 156).

עיון מעמיק בכתוב ובמתואר בספרו של פיארואטי מגלה שיש אי דיוקים רבים ואף הגזמות ותוספות (וראו סיכום הדברים אצל ויליאמס 1864) אם עסקין בקבר דוד בהר ציון הרי

שגם כאן נמצא אי דיוקים מהותיים על סף ההמצאה : פיארטי טוען כי מכל צד של המצבה המיוחסת לדוד ישנו עיטור שושן גותי בעוד שעיתור זה קיים רק בחזית הקדמית. בנוסף פיארטי טוען כי הרים את השטיחים המכסים את רצפת חדר המצבה וגילה כי אריחי האבן של הריצוף מושתתים ישירות על הסלע. כיצד יכול היה פיארטי ללמוד על תשתית הרצפה רק מהרמת השטיחים, מה גם שהיום ידוע כי הריצוף אינו מושתת על הסלע (וראו על כך להלן).

פיארטי נדרש להגיב על טענות האנגלים, ואף זומן למשפט בנדון שהתנהל בלונדון. הוא הודה בחלק מן האשמות ואף הגיע ללונדון בשנים 1862-1863 כדי להגיב על האשמות נוספות אך לא התייצב למשפט.

פיארטי הצליח לעורר גם את זעמם של הרוסים (על יחסיו עם הרוסים ראו: קיריל 2013). אלו התוודעו אליו באמצעות בוריס מנסורוב, שליח בכיר ומיוחד מטעם משרד המסחר והימיה הרוסי שנשלח לארץ ישראל בתום מלחמת קרים על מנת לחדש את קשרי המסחר עם העות'מאנים ולפתור את מצוקת הצליינים הרוסים. מנסורוב התרשם עמוקות מכישוריו של פיארטי לצד היותו בקיא בשפה ובמנהגים המקומיים ובעל מהלכים בשלטונות; הוא הממליץ בחום לשכור את שירותיו על מנת שירכוש בעבור הרוסים קרקעות בירושלים מחוץ לחומות. הקונסול הרוסי בירושלים מינה אותו כעוזר ארכיטקט ושילם לו בעבור שירותיו 6000 פרנקים לשנה. פיארטי רקח עסקת קרקעות בשטח שממול שער שכם, בתכסיס נדל"ני הוא סיכם עם התושבים מחיר גבוה בעוד שאל מול הרוסים הוצג מחיר נמוך יותר. את ההפרש תכנן פיארטי לשלשל לכיסו. הרוסים חשפו את המזימה ואיימו להלבין את פניו ברבים אם לא יעזוב את ירושלים. באוגוסט 1861 עזב פיארטי את הארץ, ספק בורח ספק נקרא באופן פתאומי לאירופה, אך לאחר כשבע שנים הוא כתב לצאר הרוסי מאיטליה או אוסטריה והליך בפניו כי הרוסים גנבו ממנו כספים והכפישו את שמו ועל כן הוא מבקש מן הצאר את עזרתו בתיקון המעוות. הצאר ביקש את תגובת הקונסול הרוסי בירושלים באותה עת, דורגוברשינוב (1856-1862). הקונסול ביצע עבודת תחקיר מאומצת בעזרת הקונסולים של סרדיניה ומצריים שביררו פרטים על פיארטי. במכתב תגובה לצאר המשתרע על פני שבעה עמודים הקונסולים הציגו את פיארטי כהרפתקן, אדם שהסתבך בפלילים, בפרשיות ריגול ובמכירת ציוד צבאי ואף עמד בשל כך למשפט צבאי בשנת 1849. המאשימים חתמו את המסמך בקביעה כי פיארטי מהווה "חרפה לעם האיטלקי".

עקבותיו של פיארטי בארופה לאחר עזיבתו את הארץ לוטים בערפל. לאחר תקופת שהייתו בלונדון אנו יודעים על נוכחותו בפאריס בשנת 1864. בין השנים 1868-1880 הוא נראה בשווייץ. ובשנות השמונים של המאה התשע עשרה הוא נפטר.

ארמטה פיירוטי מצטייר לנגד עינינו כנוכל בלתי אמין. לאור התמונה המצטיירת אודותיו האם ניתן להאמין לדיווחו בדבר קיומה של המערה בקבר דוד, האין מדובר בעוד מעשה רמיה מצד אותו מהנדס מפוקפק? מדוע מאז דיווחו של פיירוטי לא ראה איש את מסתרי אותה מערה עלומה?

עדויות נוספות ומערת המכפלה

אך לפני שנחרוץ את דינו של פיירוטי לשלילה עלינו לברר שמא ישנם עוד רמזים ועדויות לקיומה של אותה מערה מתחת לקבר דוד בהר ציון, רמזים העשויים לתמוך באמינותו של פיירוטי.

ג'ימס טרנר ברקלי היה מיסיונר אמריקאי רופא וחוקר שהתגורר בירושלים וחקר את צפונותיה בתחילת שנות החמישים של המאה התשע-עשרה. לזכותו של ברקלי יש לזקוף את גילוייו של אחד משערי הר הבית מימי הבית השני בכותל המערבי, שער הקרוי על שמו "שער ברקלי". ברקלי ובנו גילו מחדש את מערת צדקיהו. לברקלי הייתה בת צעירה, שובת עין, שהתחבבה על אשה המקורבת לאפנדי ששמר על קבר דוד בהר ציון. בשעת בוקר מוקדמת ותחת מסווה הכניסה האשה המקומית את בתו של ברקלי לחדר הקבר. הבת ניצלה את כישורי הציור

איור 6. ציור קבר דוד שציירה בתו של ברקלי, מבט מזרחה. משמאל המצבה ובחזית החלון ולצדו בד הפרוכת.

שלה וציירה את המקום במבט מזרחה כאשר בצד שמאל הסרקופג ובחזית הקיר המזרחי של הקבר קרוע חלון ומשמאלו בד פרוכת בין שני פמוטי ענק (איור 6). האשה המקומית ציינה באוזני הבת כי המצבה היא מצבת דמי ואילו מאחורי בד הפרוכת בין הפמוטים חבוי הפתח המוביל למערה האמיתית. ברקלי אינו שולל דיווח זה אך לדעתו מדובר בקברי אותם מלכים מבית דוד שהורחקו מן המאוזולאום המלכותי (ברקלי 208-215: 1858).

איור 7. תצלום של בד הפרוכת שצולם על ידי פינקרפלד מיד לאחר קרבות הר ציון במלחמת העצמאות.

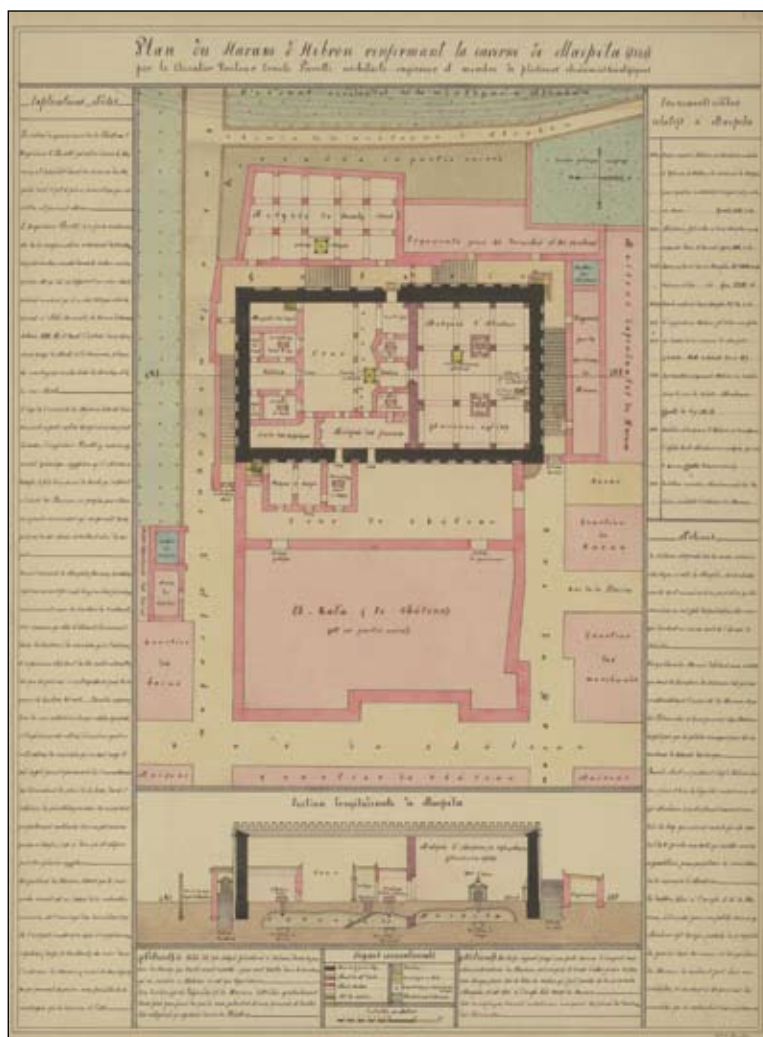
בד הפרוכת אשר כביכול מכסה על הפתח למערה נראה באיורים נוספים מן המאה

התשע עשרה ואף בתצלום נדיר מ-1949 שצולם על ידי פינקרפלד, בתצלום נראה בד הפרוכת מכסה דבר מה (איור 7). כיום אין פרוכת במקום והקיר חשוף.

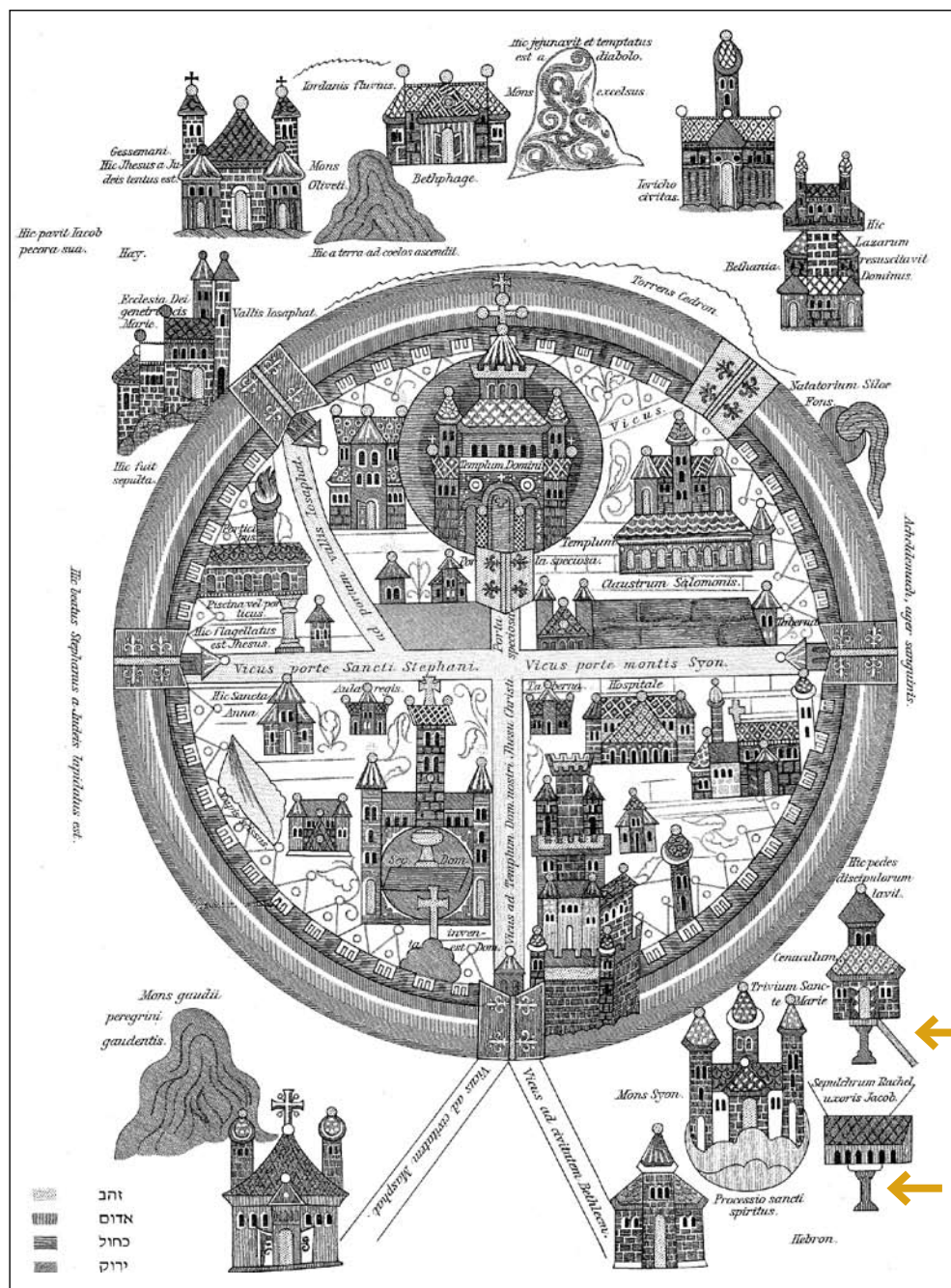
כ־30 ק"מ דרומית לקבר דוד בהר ציון נמצאת מערת המכפלה, כותב טורים אלו רואה במתחם מערת המכפלה את ה"אח התאום" לקבר דוד בהר ציון. במתחם זה קיימים כל המרכיבים ההיסטוריים, הארכיאולוגיים והפרסונליים הנמצאים בקבר דוד: המתחם נבנה על ידי הורדוס או בתקופה ההרודיאנית (על הקשר בין הורדוס לקבר דוד נעמוד בהמשך); במבנה מצבות דמויות סנופות (מצבות מקורות בגג גמלוני) שהוקמו בימי הביניים ונועדו להנציח את קברי האבות והאמהות בדומה למצבה בקבר דוד. בתקופה הצלבנית היה במקום מנזר בו שרתו נזירים אגוסטינים. על פי מקורות היסטוריים בני התקופה (פרינגל 1993: 225-228; קדר 2005) בחודש יולי של שנת 1119 שרר במקום חוס כבד. על מנת להתקרב נשכבו הנזירים על אריחי האבן הקרים של רצפת המבנה. אחד מן הנזירים הרגיש לפתע משב רוח בין מישקי האבנים, הוא הזעיק את אב המנזר ובכוחות משותפים עקרו את המרצפת ומצאו את עצמם בפתחה של מערה רחבת ממדים המשתרעת מתחת למצבות. במערה הם גילו ארונות קבורה וכדים מלאים עצמות, שקודשו בתור העצמות האמתיות של האבות והאימהות. למקור היסטורי זה לא נמצא אישום עד שנת 1859. בשנה זו ביקר במקום ארמטה פיארטי. ככל הנראה הוא הצליח לאתר את המערה התת קרקעית והתקין שירטוט שלה (איור 8) (פיארטי 1869). החוקר הנודע ל"ה וינסאן לגלג על דיווחו של פיארטי וראה בהם הרהורי לב בלבד (וינסאן ומקיי 1923: 2-3). שוב אנו נדרשים לאמינותו של דיווח זה שזכה לאישוש מוחלט לאחר

מלחמת ששת הימים ובעשורים האחרונים כאשר מספר משלחות ארכיאולוגיות ישראליות ביקרו במערה ותיעדו אותה (ייבין 1985: 53-62; דיין 1976: 129-131; מגן 2008: 59-94).

מעניין לציין כי במפה עתיקה של ירושלים מן המאה הי"ד (איור 9) מפת פירנצה, מערת המכפלה מצונית לצד קבר דוד בהר ציון. מתחת לאיור שני המונומנטים ישנו מעין ציון עמוד, לצד העמוד בקבר דוד ישנו קו אלכסוני. תופעה זו ייחודית רק לשני מבנים אלו והיא נעדרת בשאר המבנים המופיעים במפה. הייתכן והם ביטוי גראפי למערות הנמצאות מתחת למונומנטים ולמסדרונות הגישה אליהן? (על המפה ראו: לוי 1991: 462-466).

איור 8. מפת מערת המכפלה, הותקנה על ידי פיארטי ובה שרטוט המערה התת קרקעית (בתחתית המפה).

איור 9. מפת פירנצה והגדלה של ציוני קבר דוד ומערת המכפלה. החיצים מצביעים על העמודים שיתכן והינם ציונים למערות

באגדות ומסורות אנו מוצאים אזכור לקיומה של המערה. המקור הקדום ביותר שבו אולי יש רמז למערה הוא זה של יוסף בן מתתיהו המציין כי יוחנן הורקנוס והורדוס פרצו לחדרי הקבר ושדדו את אוצרותיו (קדמוניות ז', טו, ג; טז, ז, א), מן התיאור מצטיירת מערכת תת קרקעית מסועפת, ייתכן מערה. התיאור משתמש במילה היוונית Stomion שפירושה בהקשר זה פי-מערה. יחד עם זה לא ברור מתיאוריו של יוסף היכן מיקום הקבר והאם כוונתו הייתה להר ציון, חוקרי המאה ה-19 סברו כי המונומנט של הורדוס אכן היה על הר ציון (הירשברג 1954: 213).

התיאור הבא המזכיר מערה מסתורית תת קרקעית הוא זה של בנימין מטודילה שביקר בארץ בשנת 1169 לערך. סיפורו הוא עדות שמיעה מאדם ששמע על גילוי הקברים מפי מי שגילו אותם בהר ציון סמוך לחומות הקדומות. בפקודת הפטריאך נצטוו הפועלים לחפש אבני בנייה לשיקום הכנסייה הצלבנית בהר ציון. שנים מן הפועלים חשפו פי מערה ונכנסו לתוכה, המערה רחבת ממדים ולה מספר חדרים ומכילה אוצרות רבים. בסופו של דבר רוח שבקעה מבפנים הניסה אותם. לאחר אירוע זה המערה נאטמה. לא ברור עם האירוע המתואר התרחש באמת או שמא יש כאן חזרה על המתואר בכתבי יוסף בן מתתיהו. אם נקבל את כתביו של בנימין מטודילה כפשטם הרי שהמערה אמורה להיות בסמוך לחומות ירושלים הקדומות הרחוקות מקבר דוד המסורתי ולכך גם סימוכין במפת מרינו סנודו משנת 1320 (לוי 1991: 487-493). עדות טקסטואלית זו היא ככל הנראה מגמתית ובאה לסתור את זיהוי הקבר על ידי הנוצרים בתחום כנסייתם. בין אם הכוונה למערה בקבר דוד או בסביבתה הרושם כי מערה גדולה המזוהה עם קבורת המלכים נמצאת בסמוך למונומנט (על מקור זה ראה: ארסה 1979: 112-121; לימור 2005: 22-23).

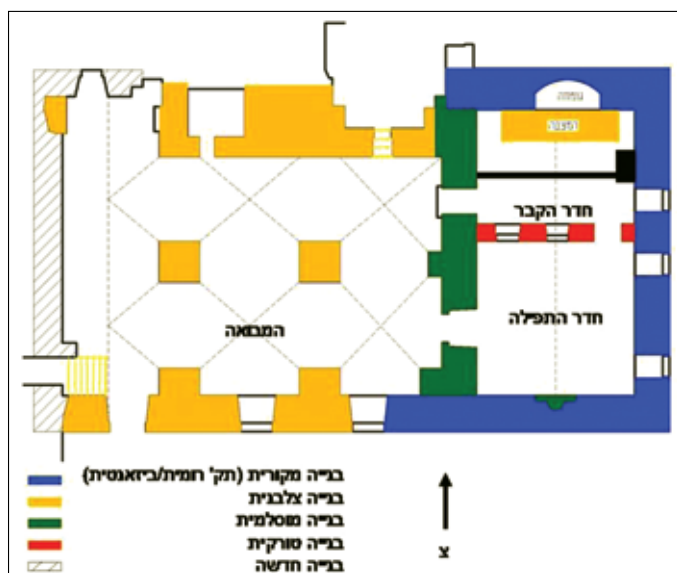
במאה השמונה עשרה והתשע עשרה רבו האגדות והסיפורים על המערה המסתורית, הקושרים אליה בוודאות את קבר דוד בהר ציון (וילנאי 1985: 321-326). די לציין את האגדה על הפחה העות'מאני שחרבו נפלה לחלל המערה, כל מי שירד להביאה מת למעט שמש יהודי שהמוסלמים קשרו בחבל ושלשלוהו לתוך המערה. בתוככי המערה פגש השמש את דוד המלך שהושיט לו את החרב והוציאו בשלום. ייתכן שתיאור המערה קשור לעובדה שהמצבה ממוקמת בחדר סגור וחשוך בקומה התחתונה של המבנה המזכיר באווירתו ותחושתו חלל מערה תת קרקעית, בעוד שלמתפללים היהודים הותר להתפלל בחדר העילי בלבד מעל מפלס חדר המצבה לאחר ששילמו ממון רב לשומרי הקבר.

אף על פי שאלו אגדות ומעשיות אין להקל ראש בריבויין ובחזרה על דבר קיומה של המערה. זאת ועוד, אמינותו של פיארוטי, לפחות בכל הנוגע למערה בקבר דוד, מקבלת חיזוק לאור תיאורו האמין של המערה במערת המכפלה ולאור עדותו של ברקלי.

מבנה קבר דוד והקשר למערה

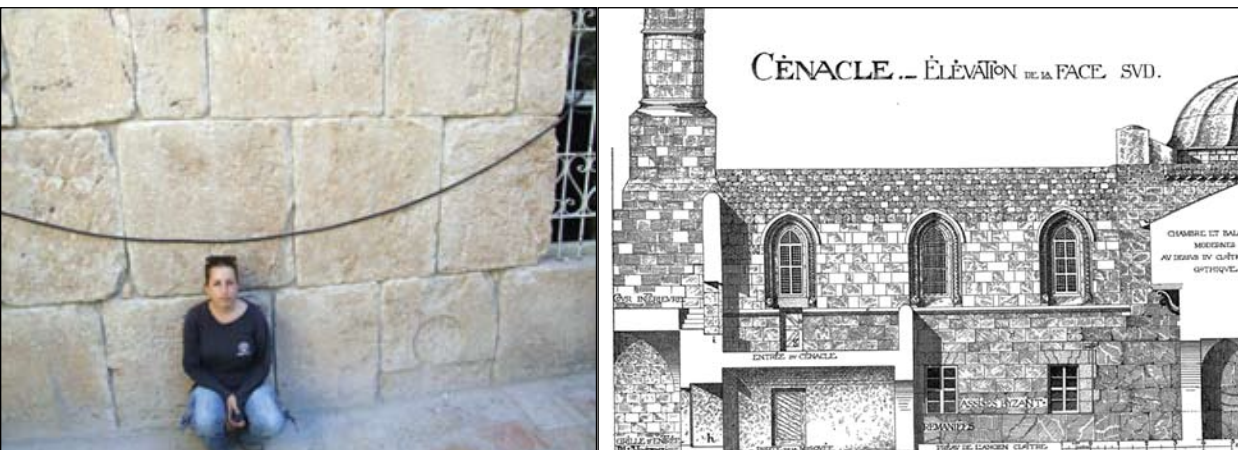
מתחם קבר דוד היום הוא גבב מבנים בעל מתאר מלבני ולו שתי קומות. בקומתו העליונה מזהה המסורת הנוצרית את חדר הסעודה האחרונה - הסנקולום (מתי כו, יז-כה) , מקום התכנסות השליחים לאחר עליית ישו השמימה (מעשי השליחים א, יג-כו) ומקום ירידת רוח הקודש על השליחים בצורת לשונות אש (מעשי השליחים ב, א-ד). הסנקולום כיום הוא מבנה גותי בעל קשתות מחודדות וקמרונות מצולעים שהוקם כנראה בתקופה הצלבנית.

קומתו התחתונה של המבנה מחולקת לשלושה חללים אדריכליים: הראשון בהם הוא חדר המבואה הבנוי קשתות וקמרונות והוקם ככל הנראה בימי הביניים. חדר המבואה נסמך בחלקו המזרחי אל שני חדרים נוספים: חדר התפילה וחדר הקבר שבו נמצאת מצבת הקבורה המיוחסת על פי המסורת לדוד (איור 10).

איור 10. תכנית קבר דוד ושלבי הבנייה כפי שהם מקובלים במחקר.

הזיהויים השונים לגבי טיבו וזמנו של המבנה מתבססים על הניתוח האדריכלי של שלב הבנייה הקדום במבנה, סוג הבנייה של אותו גרעין וחפירותיו העלומות של משמר העתיקות יעקוב פינקרפלד במתחם. טרם התגלו הוכחות ארכיאולוגיות מוצקות וחד לגבי זמנו וטיבו של המבנה ועל כן הפירושים רבים מגוונים (ראו דיון בדעות השונות אצל צפריר 1975: 97-107, 197-204).

איור 12. הנדבכים התחתונים בחזית הדרומית של קבר דוד.

איור 11. החזית הדרומית של קבר דוד. הנדבכים התחתונים הינם הגרעין הקדום (מסומנים בקו אדום).

בניית הגרעין הקדום מאופיינת בבניית גזית מרשימה של אבנים רבועות גדולות (1.0X1.0 מ' לערך) מוחלקות, המונחות זו לצד זו במדויק ללא חומר מליטה. על האבנים סיתות המסרק המזוהה עם עיבוד האבן בתקופה הרומית. את השלב הקדום נמצא בחזיתות הקיר הדרומי, המזרחי והצפוני של חדר התפילה והקבר (איור 11, איור 12). בחזית הדרומית ובמזרחית השתמרה הבנייה הקדומה לגובה של ארבעה נדבכים (ארבעה מטרים בקירוב). מקובל לראות בסוג בנייה זה בנייה רומית מאוחרת או ביזנטית קדומה. בקיר הצפוני שקועה מעין נישה/גומחה. למרגלות הגומחה נמצא הסרקופג (איור 13).

לאחר מלחמת העצמאות הוזעק לאתר יעקוב פינקרפלד שהיה משמר עתיקות מטעם אגף העתיקות במקצועו וחוקר בתי כנסת. פינקרפלד ביקר באתר בחודש פברואר 1949 והתבקש לתקן נזקים שנגרמו לקירות המבנה ולסרקופג כתוצאה מהתפוצצות מוקש שניטמן בסמוך לסרקופג על ידי הירדנים רגעים ספורים לפני נסיגתם מהר ציון². פינקרפלד ניצל את ההזדמנות ההיסטורית וחפר שני בורות בדיקה, האחד מחוץ למבנה בפינתו הצפון מזרחית³ והשני במיקום שאינו ידוע אך ממאמרו יש לשער שנחפר בסמוך לסרקופג (וראו להלן). ממצאיו לא זכו לפרסום נאות וסופי משום שבשנת 1956 נרצח פינקרפלד מכדורי צלף ירדני בשעת ביקורו בכנס שנערך בחפירות רמת רחל (פינקרפלד 1957; 1960). פינקרפלד מציין כי לאחר הסרת הטיח מן הגומחה נתגלתה זו במלוא הדירה (רוחבה 2.28 מ', עומקה 1.2 מ', וגובהה 2.44 מ') בנויה אבני גזית משובחות מן התקופה הרומית המאוחרת. לטענתו, הגומחה פונה לעבר הר הבית, עוד

2 במספר דיווחים וגם במאמרו של פינקרפלד מדווח על פגז שחדר דרך החלון ופגע בסרקופג. אולם בעדויות ארכיוניות של חלופת מכתבים בשעת העבודות מדווח על מוקש שניטמן במצבה.

3 ראו פינקרפלד 1957.

הוא מוסיף כי לגומחה בבסיסה מגרעת המרימה אותה כ-1.92 מעל מפלס הרצפה המקורית של האולם וקובעת אותה מעל ראשי המתפללים. פינקרפלד מדווח כי בבדיקותיו חפר לעומק של 0.7 מ' מתחת למפלס הרצפה של חדר הקבר ובבור הבדיקה נחשפה סידרה של שלוש רצפות. העליונה רצפת טיח מן התקופה הצלבנית, האמצעית רצפת פסיפס מן התקופה הביזנטית והתחתונה עשויה ככל הנראה לוחות אבן ושייכת לתקופת הבניין המקורית. פינקרפלד טען שיש לתארכה, לתקופה הרומית/ הרומית המאוחרת. חשיפתה של הגומחה המוגבהת הפונה לעבר הר הבית יחד עם סידרת הרצפות והבנייה המרשימה הביאו את פינקרפלד למסקנה כי הגרעין הקדום של המבנה הינו שריד של **בית כנסת קדום מן המאות**

איור 13. הגומחה בחדר הקבר ולמרגלותיה המצבה.

הראשונות אחר חורבן הבית. פינקרפלד והתומכים בעמדתו מבססים את טענותיהם הן על תיאורים היסטוריים כדוגמת הנוסע מבורדו, אפיפאניוס ואופטאטוס ממילויס המזכירים בתי כנסת על הר ציון במאה הרביעית לסה"נ והן על מקבילות ארכיטקטוניות מבתי הכנסת באשתמוע ונווה. בניסיון לזהות בקבר דוד בית כנסת קדום נעוץ קושי ארכיטקטוני המתבטא בהיעדר פרופורציות, א-סימטריה ותהיות לגבי מיקומה ותפקודה של הגומחה, כדברי י" צפריר: "תתקבל תמונה מוזרה של בנין רבוע או רוחבי, אשר גומחתו מצויה הרחק מזרחה ממרכז הקיר" (1975: 203). זאת לצד בעיות היסטוריות ששקשורה בשאלות אודות גודלה וכוחה של הקהילה היהודית בירושלים לאחר מרד בר כוכבא (המאות שלישית-רביעית לסה"נ) ויכולתה להקים מבנה כה מרשים ומרכזי.

מסקונותיו של פינקרפלד אומצו בחום על ידי חוקרים נוצרים כדוגמת בגאטי (1970: 116-122), טסטה (1962: 492) וממשיכי דרכם (פיקסנר 1990: 16-35; גירמאנו). הם רואים בגרעין הקדום

בית כנסת אך לא של הקהילה היהודית אלא של הקהילה הנוצרית הקדומה. חלקם מתעלם מקביעתו הכרונולוגית של פינקרפלד ומעדיף להקדים את תיארוך המבנה למאה הראשונה לספירה עת קרו המאורעות הקשורים בחייו של ישו. בגרעין הקדום הם רואים חלק מ"כנסיית השליחים" שבה התכנסו השליחים לאחר עלייתו של ישו השמימה והגומחה היא האפסיס הפונה לטענתם לעבר כנסיית הקבר. גם במקרה זה אפסיס הפונה לעבר הצפון אינו תופעה שכיחה ועובדת היותו מוגבה מעל מפלס המתפללים גם היא אינה תומכת בזיהויו כאפסיס.

לקראת סוף המאה הרביעית הוקמה במקום כנסייה מפוארת היא הגיה ציון "אם כל הכנסיות". אף על פי ששרידיה מקוטעים ותכניתה אינה ברורה, וינסאן מזהה את הבנייה המרשימה של הגרעין הקדום עם **כנסיית הגיה ציון הביזנטית** (וינסאן 1922: 441-427, 472; fig. 178, planche XLIX). אך פה ניטש וויכוח בעיקר עם רנארד חופר מתחם הדורמציון הסמוך בראשית המאה ה-20 - בשאלה האם הבנייה הקדומה בקבר דוד היא חלק אינטגרלי של הגיה ציון כדעת וינסאן או כדעת רנארד חלק קדום (כנסיית השליחים) הנצמד לכנסיית הגיה ציון מדרום. גם כאן אנו נדרשים לסוגיית הגומחה, מקומה ותפקידה במערך הכולל של הכנסייה ואם מדובר באפסיס מדוע הוא לא פונה מזרחה כבמרבית המקרים. סופרפוזיציה של מיקום "המערה של פיארנטי" על תכנית הכנסייה המשוערת מגלה כי המערה נמצאת בדיוק מתחת לציר הכנסייה המשוער, הייתכן שבוני הכנסייה הכירוה וקידשוה?

חלק מן החוקרים אף רואה בגרעין הקדום של מבנה קבר דוד **בנייה צלבנית כחלק מכנסיית** "גבירתנו על הר ציון" (ריינר 2009: 51, 49). יש לציין כי הבנייה הקדומה משוללת כל מאפייני הסתתות הצלבני והבנייה הצלבנית המוכרת לנו וניכר כי הכנסייה הצלבנית הושתתה על הבנייה הקדומה.

אין להסתמך בקביעת זמנו וטיבו של מבנה על סוג הבנייה ואופן סתתות האבן. יחד עם זאת, וכהיפotesה בלבד, קוסמת לכותב שורות אלה האפשרות לזהות את הגרעין הקדום בקבר דוד עם **בנייה ציבורית רומית איפריאלית** שעשויה להיות בנייה **הורדוסית/הרודיאנית** או בנייה **רומית מאוחרת פגאנית**. סוג הבנייה אף שהוא נעדר את סתתות השוליים והזיז המוחלק האופייניים לסתתות האבן ההורדוסית מוכר ממונומנטים הורדוסיים/הרודיאניים דוגמת חלקו הפנימי של השער הכפול בהר הבית, אלוני ממרא, קבר בית הורדוס בניקופריה בירושלים, נדבכי הבנייה מתחת לתולוס של יד אבשלום בנחל קדרון ועוד. אף על פי שהאפשרות שהמבנה הוא הורדוסי/הרודיאני פחות סבירה בעיני כותב שורות אלה, אפשר לקושרה לדברי יוסף בן מתתיהו המציין בנית אתר הנצחה מרשים בידי הורדוס על קברי בית דוד. אבי יונה בשחזורו את דגם ירושלים בימי הבית השני (דגם הולילנד לשעבר, היום במוזיאון ישראל) הטיב לבטא תפיסה זו כאשר מיקם את מבנה ההנצחה המפואר בהר ציון במקום המזוהה כיום עם קבר דוד.

האפשרות השנייה הינה לזהות את הבנייה הקדומה כבנייה רומית פגאנית ציבורית. ניתן להציע בזהירות כי מדובר במבנה ציבור גדול ייתכן מקדש או בית מרחץ. זו איננה הצעה חדשה שכן בעבר הציע צפרי: "אפשר להביא בחשבון שזוהי גומחה (הגומחה מאחורי המצבה) של בניין פגאני מפואר". סוג בנייה זה ניתן לראות בגשר הגדול במנהרות הכתל, בבנייה המרשימה בתוך כנסיית אלכסנדר נייבסקי ברובע הנוצרי (אולי שער לפורום הרומי) ובמקדשים פגאניים במרחב הסורי לבנוני דוגמת נבי סאפא, קאסר נאוס, בורקוש, בזיזה ועוד (קרנקר וזשיטצשמאן 1938). במקרה זה סוגיית הנישה המוגבהת בחדר הקבר בהחלט יכולה להתפרש כמקום הצבת פסלי אלילים.

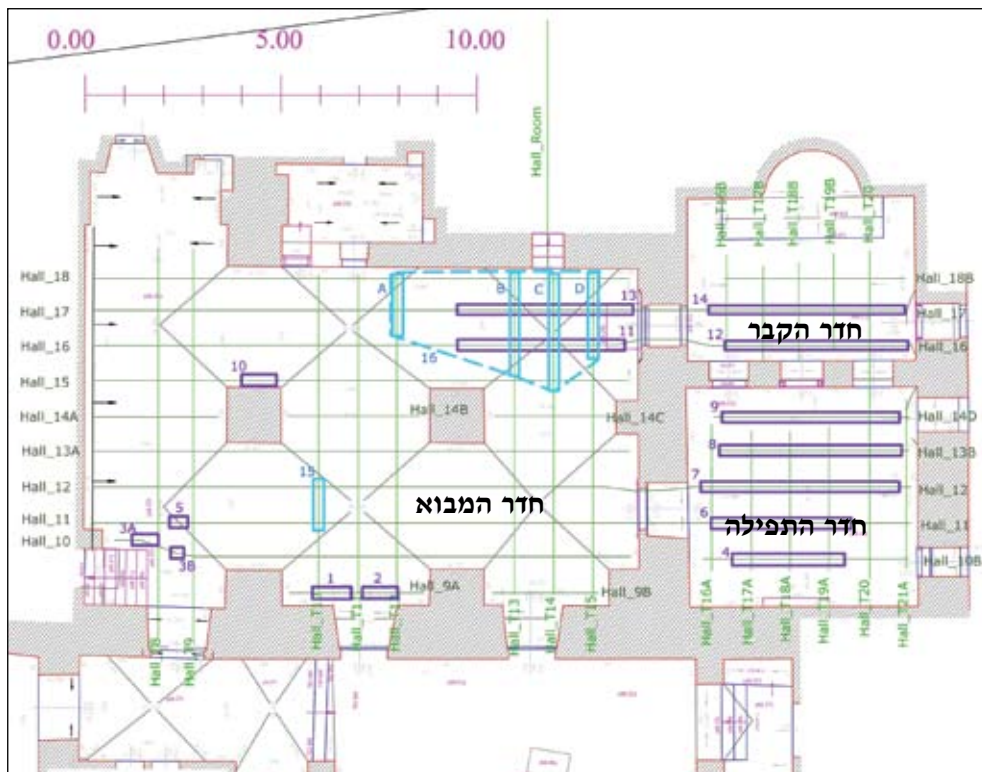
כך או כך בין אם מדובר בבית כנסת, במבנה ציבור פגאני או בכנסייה נראה כי הבחירה במקום לבניית מבנה גדול ומרשים איננה מקרית: היא באה להנציח מוקד קדוש או אירוע כל שהוא, או במקרה שמדובר במבנה פגאני למחוק זיכרון ואתר דתי כדוגמת המקדשים הפגאניים שעל פי המקורות ההיסטוריים הוקמו על הר הבית (מקדש יופיטר), על מערת הקבר של ישו וגבעת הצליבה (מקדש אפרודיטה) ועל מערת לידתו של ישו בית לחם (מקדש אדוניס). האפשר כי המניע לכל סוגי בניות אלו (הנצחה או ביטול) הינה "המערה של פיארנשו" והפירוש שניתן לה בדורות הקודמים? ואם כן כיצד להוכיח את קיומה?

הבדיקות הגיאופיסיות בקבר דוד

בהיעדר יכולת לבצע חפירה ארכיאולוגית מסודרת בשל הרגישויות הרבות הכרוכות באתר, בחרנו להיעזר בבדיקת שיקוף קרקע. הבדיקות בוצעו בחודש פברואר 2011 על ידי חברת גיאוסק גיאופיסיקה הנדסית וסביבתית בראשותו של עמית רונן וצוותו. הסקר בוצע באמצעות ראדאר חודר קרקע מתקדם אשר שידר בתדר של 500 מגהרץ לתת הקרקע. הבדיקה בוצעה באולם המבוא, חדר התפילה וחדר הקבר וכן במבואות הכניסה למתחם עצמו. שטחים אלו חולקו לצירי אורך ורוחב ומופו על ידי מכשיר הסריקה שנגרר על הרצפה לאורך הצירים (איורים 14, 15). המטרה הייתה למפות גיאולוגיה, אנומליות וחללים תת קרקעיים בשאיפה לאתר בעזרתם את "המערה של פיארנשו". תוצאות החתכים מובאות בטבלה ובאיור 14⁴. ניתוח התוצאות ופיענוח הממצאים מראה על קיום חלל תת קרקעי בעומק של 1.5 מ' מתחת למצבה ולאורך חדר הקבר, חדר התפילה עם הקרנה לעבר הפינה הצפון מזרחית של חדר המבוא (איורים 16, 17). לחלל התת קרקעי תקרה קמורה, חצובה או בנויה, הבדיקות הראו שבחלק מן המקומות זוהה חלל עם אוויר מתחת לתקרה.

4 המטרות שזוהו בחתכי הראדאר מצויינים בטבלה ובאיורים 14-17. בטבלה מפורט טווח השתרעותן האופקי לאורך קווי הסריקה ומיקומן בעומק. חתכי הראדאר הם חתכים דו מימדיים. באיורים 16, 17 הציר האופקי הוא ציר המרחק במטרים לאורך קווי הסריקה. הציר האנכי הוא ציר העומק במטרים בצדו הימני וצדו השמאלי מופיע זמן המסע של הקרן האלקטרומגנטית מנקודת השידור לנקודת הקליטה בנוו שניות (אחד חלקי מילארד השנייה). מצד ימין מופיע מפתח הצבעים של עוצמת ההחזרה של האות האלקטרומגנטי. עוצמת ההחזרה מופיעה בגווי אפור שונים והיא מרכיבה למעשה את תמונת הראדאר.

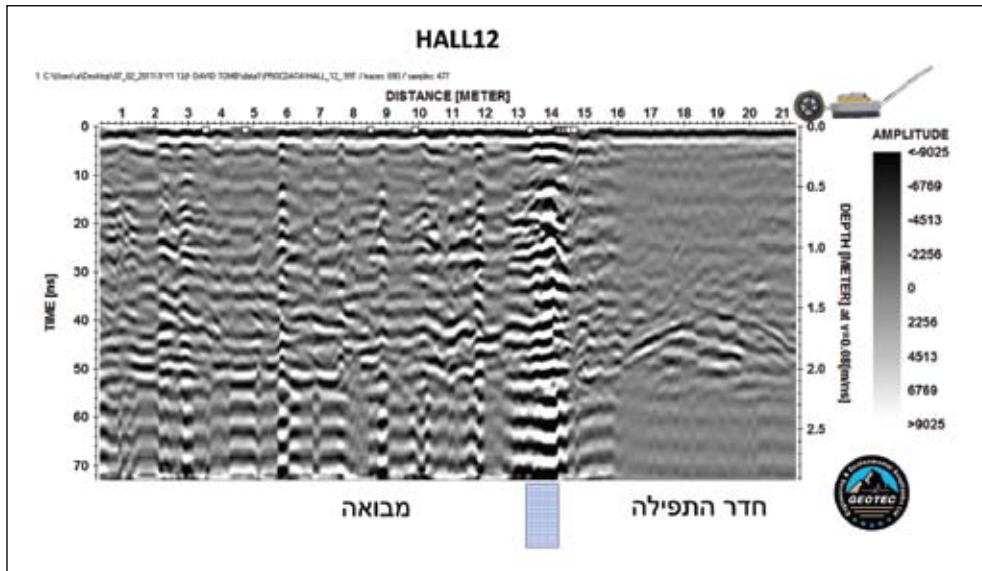
מספר מטרה	טווח אופקי (מטר)	עומק לגג המטרה (מטר)	תאור	הערות
1	5.8-6.5	1.8	קשת	העומק הוא למרכז המטרה
2	7.1-8.0	1.7	קשת	"
3א	1.2-3	1.8	זוג קשתות	"
3ב	3.8-4.7	1.8		
4	16.7-19.4	1.6	קשת	"
5	2.2-2.7	0.6	מילוי	"
6	16.0-19.6	1.4	קשת	"
7	15.8-20.8	1.6	קשת עם חלל אוויר מתחת	"
8	16.1-20.0	1.3	קשת עם חלל אוויר מתחת	"
9	16.3-20.8	1.4	קשת	"
10	4.0-4.9	2.1	החזר של מבנה בעומק	אנומליה בצמוד לעמוד
11	9.5-13.8	1.5	קשת	העומק הוא למרכז המטרה
12	16.4-21.0	1.4	קשת	בחדר הקבר
13	9.5-14.2	1.3	קשת	באולם המבואה
14	15.9-21.0	1.4	קשת	בחדר הקבר
15	1.6-2.9	1.9	קשת	העומק הוא למרכז המטרה
16א	6.5-8.2	0.9	ארבע קשתות	כנראה אות קשת
16ב	5.8-8.2	1.4	מקבילות	הנראות במטרות
16ג	5.2-8.2	1.1	כנראה באותו	13,14
16ד	5.9-8.2	1.2	חלל	

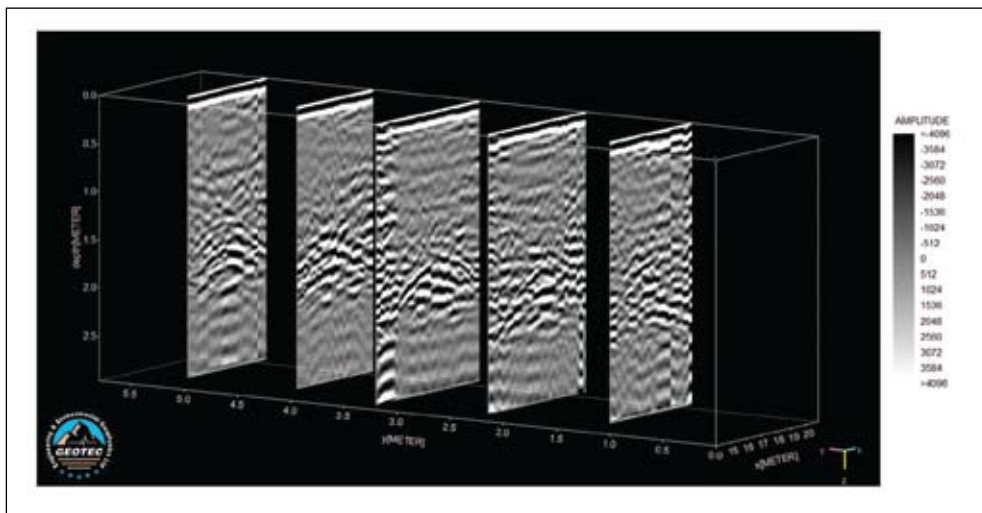
איור 14. תכנית קבר דוד ומיפוי החתכים הגיאופיזיים.

איור 15. בדיקות גיאופיזיות בחדר התפילה במתחם קבר דוד.

איור 16. חתך גיאופיסי לאורך חדר המבואה וחדר הקבר (חתך 12 באיור 14). מתחת לפני השטח, בעומק 1.5 מ' נמצא גג המערה

איור 17. חתכים גיאופיסיים בחדר התפילה (בעומק של 1.5 מ' מרצפת החדר, גג תקרת המערה).

פינקרפלד והמערה?

ציינו לעיל את מעלה את חפירותיו החלוציות של פינקרפלד שפורסמו באופן חלקי וקשה להסיק מהן על מיקום הבדיקות וטיבו המדויק של הממצא. מתצלום המצורף למאמרו של פינקרפלד ברור כי אחד מריבועי הבדיקה בוצע מחוץ למבנה, אך מה באשר לריבוע הפנימי בו נחשפה סדרת הרצפות. בשיחה טלפונית שקיים כותב שורות אלה עם בנו של פינקרפלד, אורי, חבר קיבוץ רבדים, הבהיר הבן כי הוא זוכר היטב את חפירותיו של אביו שהיה גאה בהן אך החפירות בוצעו מחוץ למבנה הקבר ולא בתוכו.

בחודש ספטמבר בשנת 2012 פיקח כותב שורות אלה יחד עם עמיתו שחר פוני מטעם רשות העתיקות על עבודות תשתית שחצו את חדר הקבורה ממערב למזרח ונחפרו לעומק של 0.7 מ' ממפלס ריצוף החדר (מסומן בקו שחור באיור 10). העבודות בוצעו במהירות בשעת בוקר מוקדמת על מנת לא להפריע למתפללים וללא יכולת לבצע חפירה ארכיאולוגית מסודרת אלא תיעוד זריז. בחפירה זוהתה שכבת אדמה חומה ללא סדרת הרצפות שדווחה על ידי פינקרפלד. בקצה המזרחי של תעלת התשתית, בצמוד לקיר המתחם המזרחי ולמרגלות בד הפרוכת ההיסטורי (מסומן בריבוע שחור באיור 10) החלו לבצבץ אבנים גדולות מונחות ללא סדר, ניכר שמדובר בסתימה. עם הגילוי ההתרגשות הייתה רבה שכן המחשבה הראשונה נדדה לכיוון הפתח הנעלם המוביל למערה מדיווחו של ברקלי (וראו מעלה). בחינה יותר מעמיקה חשפה בין אבני הסתימה מספר מטבעות שהתבררו כפרוטות ישראליות מתשי"ט (1949). זהו אם כן בור הבדיקה של פינקרפלד אשר בתוכו (כנוהג הארכיאולוגים החופרים במונומנטים חשובים) טמן החופר מטבעות בני תקופתו לטובת הארכיאולוגים שיגיעו לעתיד. נסיים דיווח זה במספר תהיות. הייתכן שפינקרפלד חשף את הכניסה ל"מערה של פיארשו"? מדוע ממצא זה ומיקום בור החפירה אינו ברור מדיווחיו?

סיכום הדברים

נדמה כי על אף מגרעותיו של פיארשו, בכל הנוגע למערה בקבר דוד דיווחו דיווח אמת. העדויות הנוספות והמקורות ההיסטוריים מזכירים אף הם את דבר קיומה של המערה. ההקבלה לדיווחו אודות מערת המכפלה ועובדת קיומו של חלל תת קרקעי במערת המכפלה מוסיפה על אמינותו של פיארשו. בשלב כלשהו בתקופה ההורודוסית/הרודיאנית או בתקופה הרומית המאוחרת ייתכן שהוקם במקום מבנה מונומנטלי שיעודו הנצחה או הסתרה של מוקד כלשהוא שאולי קשור במערה. רמת הדיוק והאמינות של בדיקת המכ"ם היא כ-80%, יחד עם זאת תמונות הדימות מוכיחים מעל לכל ספק שאכן ישנו חלל מתחת למצבה. תוצאות

חפירותיו של פינקרפלד וחשיפתו של מה שנראה כפתח/סתימה מתחת לבד הפרוכות מלמדות שעשוי להיות רקע ממשי לסיפורים והאגדות על הפתח המוביל למערה.

יש להבהיר כי מיקום החלל, על פי בדיקותינו החדשות, אינו תואם את המופיע בכתביו של פיארטי. ייתכן ששרטוטיו עדיין אינם נהירים לנו דיים או לחילופין שהחלל שעליו אנו מדווחים הינו המשכו של "המערה של פיארטי".

נדגיש כי טיבו של החלל התת קרקעי, ותפקידו ברצף המבנים המונומנטליים באתר אינו ידוע וניתן לפרשו בבאופנים שונים. מאמר זה אינו בא לקבוע כי מצאנו את קברי בית דוד. מטרתו הייתה לדון בפרשת "המערה של פיארטי" ובשאלת קיומה אך לא בטיבה. העדויות הנסיבתיות, לסברת כותב שורות אלה, מאששות את קיומה.

תקוותי כי חפירות ארכיאולוגיות מסודרות או בדיקות נוספות בעזרת טכנולוגיה מתקדמת יזרו אור על תעלומת "המערה של פיארטי".

בסופה של סקירה קצרה זו נציין כי בשנים האחרונות בעקבות שיפוץ המתחם ושימורו על ידי רשות העתיקות נוצרה הזדמנות נדירה ובמהלכה רשות העתיקות חפרה מספר בורות חפירה וביצעה בדיקות ארכיאולוגיות בלבו של המתחם. נראה כי תוצאות הבדיקות יש ביכולתן להוסיף על תולדותיו של המבנה שטרם נחפר ונחקר כיאות. אנו ממתינים לניתוח הממצא וגיבושו ומקווים לדווח עליו בהקדם.

ביבליוגרפיה

ארסה 1979

א' ארסה, קבר דוד בתיאורו של בנימין מטודלה (1169). ב"ז קדר (עורך), פרקים בתולדות ירושלים בימי הביניים: 112-121, ירושלים.

בגאטי 1970

B. Bagatti, *The Church from the Circumcision*, Jerusalem.

ברקאי 1977

ג' ברקאי, "לבעיית מקום קבריהם של מלכי בית דוד האחרונים", מ' ברושי (עורך), בין חרמון לסניני: יד לאמנון: 75-92.

ברקאי 2000

ג' ברקאי, "בתי הקברות של ירושלים בימי הבית הראשון", ש' אחיטוב וע' מזר (עורכים), ספר ירושלים- תקופת המקרא, ירושלים: 233-270.

ברקלי 1858

J. T. Barclay, *City of the great kings; or Jerusalem as it was as it is, and as it is to be*, Philadelphia.

גרמאנו

<https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:lutTgNa0WeYJ:www.bibarch.com/Perspectives/Germano-Cenacle->

דיין 1976

מ' דיין, "מערת המכפלה-המערה שמתחת למסגד", קדמוניות 36: 129-131.

הירשברג 1954

ח' ז' הירשברג, "קברי דוד ושלמה במסורת המוסלמית" ארץ ישראל ג (ספר קאסוטו), ירושלים: 213-220.

ויליאמס 1864

G. Williams, Dr *Pierotti and his Assailants or a Defence of "Jerusalem Explored"*, London.

וינסאן 1922

L.H. Vincend and F.M Abel, *Jèrusalem nouvelle*, II, Paris

וינסאן ומקיי 1923

L. H. Vincent and H.J. H. Mackay, *Hebron, le Haram El-Khalil*, Paris.

וילנאי 1985

ז' וילנאי, מצבות קודש בארץ-ישראל, כרך א, ירושלים.

וילסון וורן 1871

Ch. Wilson and Ch. Warren, *Recovery of Jerusalem*, London.

טסטה 1962

E. Testa, *Simbolismo de Giudeo-Cristiani*, Jerusalem.

ייבין 1985

ז' ייבין, "המערכת התת קרקעית של מערת המכפלה" ישראל עם וארץ ב-ג.

לוי 1991

מ' לוי, "מפות ירושלים בימי הביניים", י' פראוור וח' בן שמאי (עורכים), ספר ירושלים - התקופה הצלבנית והאיובית, ירושלים: 418-507.

לימור 2005

א' לימור, "קבר דוד בהר-ציון: למקורותיה של מסורת" א' לימור וא' ריינר (עורכים), עלייה לרגל - יהודים, נוצרים, מוסלמים, ירושלים: 256-267.

מגן 2008

Y. Magen, *Judea and Samaria – Researches and Discoveries*, (JSP 6).

פיארוטי 1864

E. Pierotti, *Jerusalem Explored*, London.

פיארוטי 1869

E. Pierotti, *Macpèla au Tombeau de Patriarches á Hébron*, Lausanne.

פינקרפלד 1957

י. פינקרפלד, בשבילי אמנות יהודית, מרחביה: 128-130.

פינקרפלד 1960

J. Pinkerfeld, "'David Tomb': Notes on the History of the Building," *L.M Rabinowitz Fund for the Exploration of Ancient Synagogues, Bulletin* 3: 41-43.

פיקסנר 1990

B. Pixner, Church of the Apostles Found on Mount Zion, *Biblical Archaeology Review* 16.3: 3-16.

פרינגל 1993

D. Pringle, *The Churches of the Crusader Latin Kingdom of Jerusalem*, Vol I. Cambridge.

צפריר 1975

י. צפריר, ציון-הגבעה הדרומית מערבית ומקומה בהתפתחות העיר ירושלים בתקופה הביזנטית, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

קדר 2005

B. Z. Kedar, *Holy Men in a Holy Land: Christian, Muslim and Jewish Religiosity in the Near East at the Time of the Crusades*, (History Department, Hayes Robinson Lecture Series No.9), London.

קינג 1891

J. King, *Recent Discoveries on the Temple Hill at Jerusalem*, London.

קיריל 2013 (בפרסום)

V. A. Kirill, *Ermete Pierotti in the Russian Service: New Biographical Discoveries*.

קרנקר וזשיטצשמן 1938

D.M Krencker and W. Zschietzschman, *Römische Tempel in Syrien*, Berlin-Leipzig.

רייך 2000

ר. רייך, "הטופוגרפיה והארכיאולוגיה של ירושלים בתקופת הבית הראשון", ש' אחיטוב וע' מזר (עורכים), ספר ירושלים- תקופת המקרא, ירושלים: 93-130.

רייך 2011

R. Reich, *Excavating the City of David*, Jerusalem.

ריינר 2009

א' ריינר א'. "המקום אשר היה שם ארון האלהים עד שנבנה הבית" לתולדותיה של מסורת הר ציונית, ד' עמית, ג' שטיבל, וא' פלג-ברקת (עורכים), חידושים בארכיאולוגיה של ירושלים וסביבתה ג, ירושלים: 49-56.

שילר 2013 (בפרסום)

א' שילר, "ארמטה פיירוטי-חוקר ארץ ישראל והאדריכל המערבי הראשון של ירושלים", ג' ברקאי וא' שילר (עורכים), בעקבות חוקרי ארץ ישראל הראשונים, אריאל 202.

מקורות האורים

- איור 1. <http://he.wikipedia.org/wiki/>
- איורים 2 - 4, 8. סריקה ועיבוד - אוסף הקרטוגרפיה ע"ש ערן לאור, הספרייה הלאומית.
- איור 5. עיבוד: המחבר.
- איור 6. ברקלי 1858: 208.
- איור 7. אוסף יעקב פינקרפלד, מוזיאון ארץ-ישראל, תל אביב.
- איור 9. לוי 1991: 462.
- איור 10. עיבוד: מנהל שימור רשות העתיקות.
- איור 11. וינסאן 1922: Planche XLVII.
- איור 12. צילום: המחבר.
- איור 13. צילום: אסף פרץ (רשות העתיקות).
- איורים 14, 16, 17. עיבוד: חברת גיאוטק.
- איור 15: צילום: בועז גטניו (חברת גיאוטק).